

SDAM

Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi

**MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN
ÇALIŞMA KOŞULLARI, SORUNLARI
VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

MAYIS 2016

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA KOŞULLARI, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ملخص	iii
PUXTE	iv
GİRİŞ	1
1. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİ	2
1.1. Tarım İşçilerinin Sınıflandırılması	2
1.2. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Temel Özellikleri	3
2. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİNİN TARİHSEL ARKA PLANI, SEBEPLERİ VE ARAŞTIRMALARA DAYALI SAYISAL VERİLER	3
2.1. Mevsimlik Tarım İşçi Göçü Alan İller ve Sayısı	4
2.2. Mevsimlik Tarım İşçi Göçünün Nedenleri	5
2.2.1. Sosyo-Ekonomik Nedenler	5
2.2.2. Siyasal Nedenler	5
2.2.3. Yetersiz Toprak ya da Ekonomik Olmayan Tarım İşletme Yapısı	6
2.2.4. Belirli Bölgelerde Meydana Gelen İşgücü Açığı	6
3. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN HUKUK SİSTEMİ İÇERİSİNDEKİ YERİ	6
4. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN SORUNLARI	8
4.1. Ulaşım Sorunu	8
4.2. Barınma Sorunu	9
4.3. Eğitim Sorunu	10
4.4. Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sorunları	11
4.5. Çocuk İşçiliği Sorunu	12
4.6. Ücretler ve Çalışma Koşulları İle İlgili Sorunlar	13
4.7. Sosyal Dışlanma Sorunu	14
4.8. Yeni Ortaya Çıkan Bir Sorun Olarak Suriyeli Sığınmacıların Bu Alandaki Faaliyetleri	15
4.9. Sorunların Çözümüne Yönelik Atılan Adımlar	16
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	18
KAYNAKÇA	21

ÖZET

Mevsimlik tarım işçiliği, bünyesinde ciddi sorunlar barındıran sosyo-ekonomik bir olgudur. Mevsimlik tarım işçilerinin ulaşım, eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvenlik, düşük ücretler, çalışma koşulları ve dışlanma gibi sorunları, ancak trafik kazaları sonucunda ortaya çıkan toplu ölümlerle kamuoyunda gündem olmakta; daha sonra ise unutulmaya yüz tutmaktadır. Bugüne kadar konuyla ilgili tespitler ve tedbirler yetersiz kalmıştır. Raporumuz, mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının kapsamlı tespiti ve kalıcı bir çözüme kavuşturulması amacıyla yönelik hazırlanmıştır.

ABSTRACT

It is a fact that seasonal agricultural workmanship has some critical socio-economical problems. The problems such as transportation, education, health service, accomodation, social security, ill-pay, working conditions; and exclusion that seasonal workers encounter only acquire currency when they die in the accidents with wider consequences, but then they are forgotten. The determinations and measures taken up to today have been inadequate. The report has been prepared in an attempt to establish a comprehensive solution and a permanent solution to the problems they encounter.

ملخص

إن مشكلة العمال الزراعيين الموسميين ظاهرة تحمل في طياتها مشاكل اجتماعية واقتصادية جادة

العمال الزراعيين الموسميين يواجهون مشاكل كثيرة في مجال التعليم، والصحة، والإسكان، والضمان الاجتماعي، وتدني الأجور وظروف العمل والتهميش وغيرها، ولا يلتفت احد لقضايا العمال الزراعيين الموسميين الا في حوادث مرورية جماعية مؤلمة ثم تعود وتنسى

و التحقيقات والتدابير ذات الصلة كانت غير كافية حتى الآن.

وقد تم إعداد تقريرنا هذا لتسليط الضوء على مشاكل العمال الزراعيين الموسميين وتحديد سبل حلها

PUXTE

Karkerîya demsalî waqiyayek wiloye ku di nav xwe de pirsgerêkên muhîmê civakî û aborî di'hevîne. Pirsgerêkên karkerên demsalî ê wek çûnhat, perwerdehî, tenduristî, hêwirandin, emnîyeta civakî, kêmbûhayîya karkerîyê, şert û mercên karkerîyê, paxpênêkirin û... hwd tenê di wextê komkujiyên qezayên trafîqê de tîn rojeva civakê, bes paşê ber bi jîbîrkinê ve rû difetilînin. Tedbîr û tesbîtên ku heta nuha di vî warî de hatine bikaranîn jî kêmane. Ev rapora me ji bo ku pirsgerêkên karkerên demsalî bi wayek berfireh bîne ziman û çareserîyek mayînde ji wan re bê peyda kirin hatiye amadekirin.

GİRİŞ

Tarım sektörü, insan yaşamının ikamesi açısından önemli bir konuma sahiptir. İnsanların temel ihtiyaçlarından olan gıda ve besin ihtiyacını karşıladığı gibi, sanayi sektörünün hammadde kaynağını da oluşturmaktadır. Günümüzde tarım sektörü, insanların sosyal yaşantısında önemli bir yeri olan işsizlik olgusunun olumsuz etkilerini azaltması açısından da önemlidir. 15.11.2015 tarihli TÜİK verilerine göre Türkiye’de 27 milyon 150 bin kişilik işgücünün % 22.2’si tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Ancak tarım sektörü yüksek istihdam oranına rağmen, gerekli yasal düzenlemelerden yoksun bir sektördür. Bu durum, sektör çalışanlarının birçok sorunla yüz yüze kalmasına neden olmaktadır.

Tarım çalışanları, yetersiz ücret, sosyal güvenlikten yoksunluk, ağır çalışma şartları ve sağlıksız ortamlarda barınma gibi olumsuz koşullarda istihdam edilmektedir. Tarım çalışanları içerisinde, en fazla sorunları bulunan ve yasal güvencelerden yoksun olan kesim ise, “mevsimlik tarım işçileri”dir. Baharın gelmesiyle birlikte aileleriyle birlikte yollara düşen ve sezon bitimi tekrar evlerine dönen bu kesim, sosyal haklarından mahrum bir şekilde çalışmaya devam etmektedir. Mevsimlik tarım işçileri, emekleri neticesinde hem ülke ekonomisine hem insanların temel gereksinimlerine ciddi anlamda katkı sunmalarına rağmen, sadece yaşadıkları trafik kazaları ve kendilerine yönelik ırkçı saldırılarla gündeme gelmektedir.

İdaredeki adaletsiz uygulamalar, gelir dağılımında ki eşitsizlik, siyasi ve bölgesel ayrımcılıklar ve kapitalizmin ekonomik anlayışı mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının temel zeminini oluşturmaktadır. Bu zemin üzerinde mevsimlik tarım işçileri, geçimlerini sağlamak adına gayri-insani bir şekilde çalışmaya mahkûm edilmektedir. Söz konusu durumun ortadan kaldırılması ve emeklerinin gerçek karşılıklarını alabilecekleri insanî bir çalışma ortamının sağlanmasına dönük ciddi girişimlerde bulunulmaması da, kanayan yarayı her geçen gün daha fazla derinleştirmektedir.

Raporumuzda, mevsimlik tarım işçiliğinin ne olduğu, tarihsel arka planı, nedenleri, hukuki mevzuattaki konumu, mevsimlik tarım işçilerinin temel özellikleri, sayıları, hangi il ve bölgelerde istihdam edildikleri, ne gibi sorunları olduğu ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri ele alınmaktadır.

1. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİ

Mevsimlik tarımsal üretim için bir yerden başka bir yere göç eden ve sezon bitimi evlerine geri dönen işçiler için “mevsimlik tarım işçisi” kavramı kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle, tarımsal üretimin herhangi bir aşamasında, işin yapıldığı yöre dışından gelerek, ücret karşılığında sözleşmeyle veya sözleşme olmaksızın çalışan gerçek kişilere mevsimlik (gezici) tarım işçisi denmektedir.

Genellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerde işleyecek toprağı bulunmayan, yetersiz toprağa sahip olan ya da çeşitli nedenlerle topraklarını işletemeyen aileler, tarımsal işgücü talebi yoğun olan Karadeniz, Akdeniz ve İç Anadolu bölgelerine giderek, gezici veya geçici olarak çalışmaktadırlar. “Türkiye’de mevsimlik tarım işçileri her yıl ağırlıklı olarak Güneydoğu’dan ülkenin dört bir yanına birkaç aylığına çalışmak için göç eden bir işçi kitlesidir”¹

1.1. Tarım İşçilerinin Sınıflandırılması

Tarımsal faaliyetlerin üretimden hasada kadar farklı aşamaları olduğu gibi, bu işi yapan işçiler arasında da farklı çalışma şekilleri bulunmaktadır. Bu farklı çalışma şekilleri, tarım işçilerinin de ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutulmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda tarım işçileri;

- **Çalışma Sürelerine Göre:** Sürekli Tarım İşçileri, Geçici Tarım işçileri
- **Yapılan İşin Niteliğine Göre:** Uzman İşçi, Beden İşçisi
- **Cinsiyete Göre:** Kadın, Erkek -Bu grup kendi içinde çocuk ve yaşlı olarak ayrıca sınıflandırılmaktadır-
- **Alınan Ücrete Göre:** Gündelikçi, Aylıkçı, Mevsimlikçi, Yıllıkçı
- **Yaşadıkları yere göre:** Yerli Tarım İşçisi (yöresel), Gezici Tarım işçisi
- **İş Alma Şekillerine Göre:** Götürü Tarım İşçileri, Yüzdeci Tarım İşçileri
- **Uyruğuna Göre tarım İşçileri:** Yerli Tarım İşçileri, Yabancı Tarım işçileri şeklinde sınıflandırılmaktadır.²

¹ Ercan GEÇGİN: “Ankara-Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Ankara 2009, s.22.

² İbrahim GÖRÜCÜ ve Nihat AKBIYIK: “Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları ve Çözüm Önerileri” **Hikmet Yurdu Dergisi**, Malatya Ocak-Haziran 2010, Yıl:3, Sayı:5, s.192-193.

1.2. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Temel Özellikleri

Mevsimlik tarım işçilerinin temel özellikleri şöyle sıralanabilir³:

- Tarımsal üretim yapacak arazileri yetersiz veya hiç bulunmamaktadır,
- Tarım mevsiminin başlamasıyla birlikte yaşadıkları bölgeyi çalışmak amacıyla aileleriyle birlikte terk etmektedirler,
- Tarım sezonunun bitmesinden sonra büyük çoğunlukla tekrar evlerine dönerler,
- Belirli bir işverene bağlı olarak çalışmazlar,
- Çalıştıkları işler süresiz iş olup, biten işten hemen sonra başka bir yöreye iş aramak üzere göç ederler,
- Toplu olarak ve bir aracı (elçi, elçibaşı, dayıbaşı vb.) başkanlığında hareket ederler,
- Bölgesel işgücü açıklarının karşılanmasında önemli rol oynarlar.

2. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİNİN TARİHSEL ARKA PLANI, SEBEPLERİ VE ARAŞTIRMALARA DAYALI SAYISAL VERİLER

Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliğinin tarihsel arka planı incelendiğinde, kapitalizmin kırsal alanlarda gelişmesi ile birlikte ivme kazandığı söylenebilir. Çukurova’da pamuk üretiminde başlayan hikâyeleri, bugün tüm ülkede neredeyse bütün ürünlerin hasat dönemlerini içine alacak şekilde devam etmektedir. Uzun sayılabilecek bu zaman içerisinde birbirinden farklı bölgeler veya şehirler mevsimlik tarım işçisi göçü vermiştir. Örneğin, İç Anadolu’nun köylerinden Çukurova’ya veya Ege’nin dağlık köylerinden pamuk hasadı yapılan ovalarına mevsimlik işçi göçleri olmuştur. Ancak, 1950’li yıllar Türkiye’nin kırsal alanı için en önemli dönüm noktasıdır.

1950’li yıllar, tarımda makineleşme ile başlayan, daha fazla arazinin tarıma açılması, çiftçiler arasında eşitsiz dağıtılan zirai krediler ve daha pek çok işaretle birlikte kapitalist üretim yapısının kırsal alanda hâkimiyetini ilan ettiği bir dönemdir. Süreç kırsal alanların üretim yöntemlerini ve ilişkilerini olduğu kadar, neden olduğu kitlesel göçlerle kentsel yaşamı yeniden dönüştürmüştür. Tarımda değişen üretim yöntemleri, daha fazla mevsimlik işgücü talebi yaratırken kentlere doğru gerçekleşen kitlesel göçlere katılamayan kesimlerin

³ İbrahim GÖRÜCÜ ve Nihat AKBIYIK, **a.g.m.**, s.192.

mevsimlik işgücüne kaynak oluşturduğu söylenebilir. Bu potansiyeli taşıyanlar ise Güneydoğu Anadolu'daki “ortakçılar” olmuştur.

1950-1970 yıllardaki kente göç verileri Güneydoğu Anadolu'nun kente göçte gerilerde kaldığını göstermektedir. Dolayısıyla bu dönemin en dikkat çekici sosyal olayı olarak kitlesel bir şekilde gerçekleşen kırdan kente göçün yanında, bunun kadar dikkat çekmeyen geleneksel ortaklıktan mevsimlik tarım işçiliğine doğru kitlesel bir yer değiştirmeden daha söz edilebilir. Güneydoğu Anadolu'nun 1980'li yıllardan sonra başlayan göçüne, 1990'lara doğru eklenen “zorunlu” sıfatı bu bölgenin göçmenlerini mevsimlik tarım işçiliğine adeta kilitlemiştir.⁴ Bu olgunun ortaya çıkmasında bölgedeki çatışma atmosferinin etkisi bulunmaktadır. Yıllar süren çatışmalar, bölgenin ekonomik dinamiklerinin gelişmesini engellemiştir. Bölge halkı ise, mevsimlik tarım işçiliğini kendileri için bir geçim kaynağı olarak görmüştür.

2.1. Mevsimlik Tarım İşçi Göçü Alan İller ve Sayısı

Tarım işlerinin özelliği gereği mevsimsel iklim koşulları, teknoloji kullanım düzeyi gibi unsurların yanı sıra ülkenin içinde bulunduğu ekonomik konjonktür hareketleri ve siyasi gelişmeler de mevsimlik tarım işçilerinin sayılarında değişikliğe yol açabilmektedir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2010 yılında mevsimlik tarım işçileri ile ilgili veriler paylaşmıştır. Bu veriler ışığında 2010 yılında Türkiye'nin 19 iline yaklaşık 261.000 mevsimlik tarım işçisi göçü yaşanmıştır. Mevsimlik tarım işçileri hasat dönemine bağlı olarak Mart-Kasım ayları arasında hızlı bir göç süreci içerisine girmektedir.

Mevsimlik işçi alan illerden Adana (sebze, narenciye ve pamuk); Afyon (kiraz toplama); Düzce (findık toplama); İzmir (kiraz toplama); Konya-Aksaray (pancar çapası); Ordu (findık toplama); Samsun (sebze hasadı); Urfa (pamuk toplama) ve Yozgat-Nevşehir (pancar çapası) sayılabilir.

⁴ Sidar ÇINAR: “Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçilerine Dair Kısa Bir Değerlendirme”, <https://tr.boell.org/tr/2014/06/16/tuerkiyede-mevsimlik-tarim-iscilerine-dair-kisa-bir-degerlendirme>
Erişim Tarihi: 21.05.2016

2.2. Mevsimlik Tarım İşçi Göçünün Nedenleri

Mevsimlik tarım işçiliği olgusu, çeşitli nedenlere dayanmakla birlikte, temelde sosyo-ekonomik nedenler, siyasi nedenler, yetersiz toprak ya da ekonomik olmayan tarım işletme yapısı ve belirli bölgelerde meydana gelen işgücü açığı olmak üzere dört başlık altında toplanılabilir.

2.2.1. Sosyo-Ekonomik Nedenler

Türkiye’de bölgeler arasındaki sosyal dengesizlikler gözle görülebilecek kadar belirgindir. Bu dengesizlikler bölgeler arası yapılan araştırmalara da yansımıştır. Demografik, eğitim, sağlık ve alt yapı göstergeleri bakımından Marmara, Ege, Akdeniz ve iç Anadolu bölgeleri genel olarak Türkiye ortalamasının üstünde değerlere sahipken, sürekli göç veren Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri Türkiye ortalamasının altında değerlere sahiptir. Bölgeler arasındaki dengesizlik, bölgelerde ciddi anlamda işsizlik oranını artırmaktadır. Bunun sonucunda işsiz kalan insanlar kendi geçimlerini sağlamak için mevsimlik tarım işçisi olarak farklı bölgelerde ve zor şartlarda çalışmak zorunda kalmaktadır. Ayrıca mevsimlik tarım işçilerinin aldıkları ücret düşük olduğundan, bu sürece aileleriyle birlikte katılmak zorunda kalmaktadırlar.

2.2.2. Siyasal Nedenler

Türkiye’de ki siyasi olaylar ve bu olayların yansımaları olarak yaygın şiddet atmosferi Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri’nde göçlerin yoğun olarak yaşanmasına neden olmuştur. Bu bölgeler birçok sebepten ötürü göç vermekteyken, 1980 yılı sonrası bölgede yaşanan siyasi olaylar nedeniyle daha önceki ekonomik nitelikli göçlerden farklı olarak, zorunlu bir göç olgusu yaşanmaya başlamıştır. Siyasi gelişmelerden kaynaklı kırsal yerleşim yerlerinden kentsel alanlara yapılan göçler ciddi bir ivme kazanmıştır. Göç eden aileler tarım arazilerinden ve geçim kaynaklarından uzaklaşmışlardır. Kent merkezine göç eden ailelerin çoğu çalışabilecek bir saha bulamadıkları için mevsimlik tarım işlerinde çalışarak geçimlerini sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca bu bölgede yaşayanlar için istihdam olanaklarının sınırlı olması, siyasi gerekçelerle yıllarca bölgenin büyük yatırımlardan mahrum bırakılması ve gelir dağılımındaki adaletsizlik mevsimlik tarım işçiliğini adeta tek seçenek haline getirmiştir.

2.2.3. Yetersiz Toprak ya da Ekonomik Olmayan Tarım İşletme Yapısı

Türkiye’de tarıma elverişli arazi 218.044.477 hektardır. Mevcut arazi yapısı, tarımın ekonomik anlamda verimli bir şekilde yürütülmesini olanaksız kılmaktadır. Ayrıca bu arazi yapılarının yasal olarak bütün görünmesine rağmen, miras yoluyla daha küçük parçalara bölüdüğü göz önüne alınacak olursa, bir ailenin geçimini sağlamaya yetecek araziye sahip köylünün bulunması zor görünmektedir.

Arazi yapısının ekonomik büyüklükten yoksun olmasının yanı sıra, ülkemizde coğrafi yapısı nedeniyle tarım mevsiminde meydana gelen değişiklikler de mevsimlik tarım işçiliğine yol açan etkenler arasında görülmektedir. Ürün ekim ve hasat dönemlerinde meydana gelen farklılıklar bu sektör çalışanlarının uygun dönemlerde kendi arazilerinin dışında ek gelir elde etmek amacıyla işgücü ihtiyacı duyulan bölgelere gitmelerine neden olmaktadır.

Mevsimlik tarım işçileri arasında, arazi yetersizliği ya da ek gelir amacıyla bu işi yapan kesimin dışında hiç toprak sahibi olmayan ayrı bir kesim de bulunmaktadır. Bu kesim, bütün geçimini, tarım mevsiminin başlamasıyla birlikte, yaşadığı yeri ailece terk etmekte ve yıl boyunca bulabildiği her işte tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Mevsimlik tarım işçiliği hangi nedene dayanırsa dayansın sonuçta temel neden, yaşadıkları yerde tutunmalarını sağlayacak yeterli gelirden yoksun olmaktır.

2.2.4. Belirli Bölgelerde Meydana Gelen İşgücü Açığı

Türkiye’de özellikle Çukurova, Ege, İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde yılın belirli dönemlerinde ürünün dikiminden hasadına kadar çeşitli aşamalarında yoğun bir işgücü açığı ortaya çıkmaktadır. Yeterli toprağı olmayan ya da hiç toprak sahibi olmayan tarım çalışanları, ya kendiışlerinden arta kalan zamanlarda ek gelir elde etmek ya da kendi yörelerinde iş bulamadıkları için işgücü açığı olan yörelere çalışmak üzere göç etmektedir. İşte bu açık, mevsimlik gezici tarım işçiliği aracılığı ile doldurulmaktadır.

3. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN HUKUK SİSTEMİ İÇERİSİNDEKİ YERİ

Tarım sektörü yapısı itibariyle kayıt dışı çalışmanın en yoğun olduğu sektördür. Bu sektörde çalışanların üretimin her aşamasında sayısal ve niteliksel olarak farklılıklar göstermesi ve bu durumun belirlenmesindeki zorluklar çalışanların yasal korumadan uzak kalmasına neden olmaktadır. Bu kesime yönelik yasal düzenlemeler ise genellikle farklı

yasalarda yer alan ve bir bütünlük arz etmekten uzak bir yapıya sahip düzenlemelerdir. Sosyal hukuk devletinin tüm vatandaşlarına tanınması gereken haklar, şüphesiz mevsimlik tarım işçilerini de kapsamalıdır. Fakat tarım çalışanlarının büyük çoğunluğu gibi mevsimlik tarım işçileri de, sosyal hakların büyük çoğunluğundan mahrum bir şekilde çalışmakta ve yaşamaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve sosyal hayatlarının iyileştirilmesi ile ilgili 2010 yılında Başbakan tarafından 19 maddelik bir genelge yayınlanmıştır. Genelgede; mevsimlik tarım işçilerin çalışmak amacıyla, buldukları illerden diğer illere aileleri ile birlikte giden vatandaşların bu süreçte ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal çevreyle ilişkiler, çalışma ve sosyal güvenlik bakımından mevcut sorunlarının tespiti ile bu sorunların giderilmesine yönelik çalışmalar, ilgili kurum ve kuruluşların işbirliği yürütmesi belirtilmiştir. Genelgede mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı birçok soruna değinilmiş ve sorunlara yönelik yapılacaklar adımlar da belirtilmiştir. Ancak araştırma kapsamında mevsimlik tarım işçilerinin yapılan yüz yüze görüşmelerde yapılan düzenlemelerin sahaya yansımadağı görülmüştür.

Mevsimlik tarım işçilerinin, çalışma koşullarını düzenleyen yasaların kapsamı dışında tutulması anayasaya aykırı bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. İşverenler ile bir iş sözleşmesine dayanarak çalıştırılan işçilerin çalışma şartları ve çalışma ortamına ilişkin hak ve sorumluluklarını düzenleyen 4857 Sayılı İş Kanununun 4. maddesinde sayılan istisnalar arasında yer alan tarım çalışanlarına bu kanunun uygulanmayacağı hükmü getirilmiştir. Kanun 113. maddesi, 4. maddede sayılan istisnalara dâhil işyerlerinde çalışanlara uygulanacak olan hükümler arasında 32, 35, 37 ve 38. maddeleri saymakla yetinmiştir. Oysa Asgari ücretin tarım kesimine uygulanmasına ilişkin 1475 sayılı İş Kanununda yer alan düzenlemeye yeni yasada yer verilmeyerek Asgari Ücretin bu kesime uygulanmasını tartışmaya açık hale getirmektedir. 4857 sayılı iş kanununun 4. maddesinde “*Aşağıda belirtilen işlerde ve iş ilişkilerinde bu kanun hükümleri uygulanmaz*” ifadesi mevsimlik tarım işçilerinin mağduriyetine yol açmaktadır.

Mevsimlik tarım işçileriyle yapılan görüşmelerde; işçilerin çok azı, işvereni tanımaktadır. Diğer çoğunluk kesimse, dayıbaşı (çavuş) olarak adlandırılan aracı kişiler tarafından organize edilmektedir. Gündeliklerin 40-60 TL arasında değişen yevmiyelerin % 10'luk bir kısmı, bu aracı kişiler tarafından alınmaktadır. Bu uygulama mevsimlik tarım işçilerinin emeğinin çalınmasına ve dayıbaşılardan haksız bir kazanç elde

etmesine imkân sağlamaktadır. Bu durum ile ilgili 2010 yılında 27593 Sayılı Resmi Gazetede “Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği” yayınlanmıştır. Bu yönetmelik tarım aracılığı için izin verilmesi ve bunların çalışma ve denetimi ile tarım aracı, mevsimlik gezici tarım işçileri ile bunları çalıştıran tarım işverenleri arasındaki ilişkinin düzenlenmesi hakkında usul ve esasları belirlemektir. Yönetmenlik tarımda iş ve işçi bulma aracılığı yapmayı ilgili kurum tarafından verilen belgeye bağlamıştır. Amaç her ne kadar “dayıbaşı”larının çalışmalarını kontrol altına almak gibi görünse de uygulamada mevsimlik tarım işçilerini mağdur etmektedir. İlgili yönetmelik taşeronluğu meşrulaştırarak emeğin sömürülmesine katkı sağlamıştır.

2015 yılında TBMM’de mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının araştırılması ve alınması gereken önlemler ile ilgili meclis araştırması komisyonu kurulmuş ve kapsamlı bir rapor düzenlenmiştir. Komisyonun raporunda mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları sorunlar ve atılması gereken adımlar dile getirilmiştir.

4. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN SORUNLARI

Mevsimlik tarım işçilerinin ulaşımdan barınmaya; eğitimden sosyal güvenliğe; ücret ve çalışma koşullarından sosyal dışlanmaya kadar önemli sorunları bulunmaktadır.

4.1. Ulaşım Sorunu

TÜİK’in Eylül 2015 verilerine göre istihdam edilenlerin yaklaşık %21,5’i tarım sektöründe çalışmaktadır. Bazı araştırmacılara göre bu sektörde çalışanların yaklaşık yarısının mevsimlik tarım işi için göç ettiği belirtilmektedir. Bu alanda çalışmanın başlıca nedenlerinden birinin yoksulluk olduğu, bu kesimin yüz binlerce kişiden oluştuğu ve bahse konu göçün yılın kısa bir döneminde gerçekleştiği düşünüldüğünde ulaşım sorunun büyüklüğü de ortaya çıkmaktadır. Mevsimlik Tarım İşçilerinin ulaşım sorunlarını iki dönemde incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi; özellikle bahar aylarında ülkemizin doğu kesiminden batıya doğru yapılan uzun yolculuklar, diğeri ise çalışma alanları ve konaklama bölgeleri arasında yapılan yolculuklar ile işin bitmesi sonucu başka iş alanlarına yapılan kısa süreli yer değiştirmeleridir.

Mevsimlik tarım işçilerinin bahar ve yaz aylarında özellikle ülkemizin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden çalışacakları bölgelere ulaşmak için transit gibi araçları kullandıkları ve ulaşım masraflarını azaltma adına bu araçların kapasitesinin çok üzerinde, adeta istiflenerek yolculuk yaptıkları bilinen bir gerçektir.

Özellikle Çukurova Bölgesinde tarım işçilerinin taşınması yoğun şekilde kamyonet, traktör, kamyon gibi ulaşıma elverişli olmayan ve insan taşınmasının yasak olduğu araçlarla yapılmaktadır. Mümkün olduğu kadar ucuza ve çok işçi taşımayı amaçlayan işverenler, trafik kurallarını hiçe sayarak işçileri kaldıkları yer ile tarla, bahçe vb. çalışma alanlarına bu şekilde taşımayı tercih etmektedir. Bu taşıma sırasında yaşanan trafik kazaları önemli sayıda ölümlü ve yaralanmalı kazalar olarak gündemdeki yerini almaktadır. Oysa “Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığı ve Araçların Denetimi Hakkında Yönetmelik” gereği araçlar işçilerin işyerlerine en uygun araçlarla ulaştırılmalarından sorumludur denmektedir.⁵ Ancak yeterli düzeyde denetim yapılmamakta ve işçiler bu tür ulaşım vasıtalarına çaresiz olarak rıza göstermektedir. Ayrıca söz konusu araçlarla yolcu taşınması, Karayolu Taşıma Kanununda da yasaklanmış olmasına rağmen uygulama her yıl bahsedildiği şekilde devam etmektedir.

4.2. Barınma Sorunu

Yaşadıkları yörelerde geçimlerini temin edecek kadar kazanç elde edemeyen mevsimlik tarım işçileri, tarım mevsiminin başlamasıyla birlikte ailece iş bulabilecekleri ya da önceden anlaşılmış olan yerlere göç etmektedirler. Göç ettikleri bölgelerde ikamet sürelerinin tarımsal faaliyetin türüne göre değişiklik göstermesi geçici barınaklarda yaşamak zorunda kalmalarına yol açmaktadır. Barınma merkezlerinin belirlenmesi büyük oranda bu kişilerin inisiyatifi dışında gerçekleşmektedir.⁶

Barınak yerlerinin seçiminde genellikle tarla başları, su kaynaklarına yakın yerler tercih edilmekte ya da işverenin sağladığı binalarda kalınmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri kendilerine sağlanan bir bina ya da çadırın bulunmaması halinde kendi imkânlarıyla yaptıkları derme çatma barakalarda ya da naylonla örtülmüş çadır türü barınaklarda aileleriyle birlikte kalmaktadır. Ancak zeminin toprak olması onları haşerelere ve zehirli yılan ve akrep gibi hayvanlara karşı korunaksız bırakırken, yaşadıkları barınaklar çoğu zaman onları mevsim koşullarına karşı korumada yetersiz kalmaktadır. Ayrıca yaşam alanlarında çoğu zaman temiz içme suyuna, tuvalete ve bulaşık, elbise ve temizlik yapmak için yeterli suya ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bu durum da birçok sağlık sorununa yol açmakta ve onların hayat standartlarının daha çok düşmesine neden olmaktadır.

⁵ İbrahim GÖRÜCÜ ve Nihat AKBIYIK, **a.g.m.**, s.198.

⁶ Nurettin YILDIRAK ve Diğerleri: “Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları”, Ankara 2003, **Tarım-İş Sendikası Yayın No:4**, s.154-167.

4.3. Eğitim Sorunu

Mevsimlik tarım işçilerinin eğitim ile ilgili iki temel sorunları bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, tarım işgücüne katılan kişilerin çalıştıkları iş kolu ile ilgili yeterli bilgi ve eğitime sahip olmamasıdır. Diğer bir sorun ise, aileleriyle birlikte mevsimlik tarım işine katılan çocukların eğitim hakkından yoksun kalması veya eğitimlerinin uzun süre aksamasıdır.

Mevsimlik tarım işçilerinin tüm çalışanlarda olduğu gibi, temel sorunları, eğitim düzeylerinin düşüklüğü ve yapmış oldukları işe yönelik eğitim almamış olmalarıdır. Türkiye’de mesleki bir eğitim almamış her insan, özellikle kırsal kesimde, kendini ya işsiz ya da çiftçi (yani tarım işçisi) olarak ifade etmektedir. Tarım sektöründeki hızlı makineleşme, bu alanda çalışan işgücünde de, diğer sektörlerde olduğu gibi, bazı niteliklerin aranmasını gerektirmektedir. Fakat tüm uzmanlaşma ve iş bölümü gelişmelerine rağmen, tarım sektöründe işgücünün niteliği üzerine bir eğitim verilmesi, mevcut koşullarda bulunmamaktadır. Bu kesimdeki işgücünün mesleki eğitimi, çoğunlukla geleneksel yöntemlerle sürdürülmektedir.⁷

Her yıl binlerce çocuk, aileleriyle birlikte mevsimlik tarım iş göçüne katılmaktadır. Mevsimlik tarım işine katılan ailelerde eğitim durumunun düşük olduğu ve çocukların eğitimi konusunda yeterli duyarlılığa sahip olmadığı değerlendirilse de, bu durum çocukların eğitim hakkından yoksun kalması gerçeğini değiştirmemekte ve bunun olumsuz sonuçlarını hafifletmemektedir.

Göç edilen bölgeler ve tarımsal faaliyete göre farklılık göstermekle birlikte ülkemizde mevsimlik tarım işi Mart-Nisan aylarında başlamakta olup Ekim-Kasım aylarına kadar devam etmektedir. Eğitim döneminin ise Haziran ayının ortalarında sonlanıp Eylül ayında başladığı düşünüldüğünde aileleriyle birlikte mevsimlik tarım işine katılan çocukların birkaç ay eğitimden geri kaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim yapılan araştırmalarda da bu durum kendini göstermektedir. Uzun süre okuldan uzak kalan çocukların okula uyum sorunları yaşadığı ve okul başarılarının önemli ölçüde düşmesi neden olduğu bilinen bir gerçektir. Ayrıca, çocukların eğitimden uzak kalması dezavantajlı bu grubun, yoksulluğun kısır döngüsü içerisinde kalmasına da yol açmaktadır. Ayrıca Kur’an-ı Kerim Kursları gibi manevi yönden

⁷ İbrahim GÖRÜCÜ ve Nihat AKBIYIK, **a.g.m.**, s.209.

çocukların gelişimine katkı sunacak imkânların da bulunmaması, çocukları manevi yönden zayıf bırakmakta ve dini eğitim açısından yetersiz kalmalarına sebep olmaktadır.

4.4. Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sorunları

Bir toplumun sağlık düzeyini, biyolojik faktörler (yaş, cinsiyet, genetik, beslenme), fiziksel çevre faktörleri (hava, su, arınma koşulları, çalışma koşulları, gürültü, kamu güvenliği, katı atıklar), sosyal çevre faktörleri (sosyo-ekonomik durum, eğitim, erken çocukluk dönemi, yaşam biçimi, çocuk yetiştirme normları, işsizlik, sosyal destek, kültürel yapı, sosyal dışlanma, sosyal kontrol), sağlık, eğitim, sosyal hizmetler başta olmak üzere hizmetlerin varlığı/erişilebilirliği, niteliği, gıda ve ulaşım politikaları belirler. Bütün bu faktörlerin erken ölüm, fiziksel veya ruhsal hastalıklarla ilişkisi bilinmektedir. Bu nedenle “gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler” arasında ciddi farklılıklar olduğu gibi, ülkelerin bölgeleri ve bölgelerin kendi içinde de sosyal-ekonomik gruplar arasında farklılıklar söz konusudur.⁸

Yukarıdaki bilgiler ışığında bir toplumun sağlık düzeyini etkileyen etmenler göz önüne alındığında, ülkemizde en dezavantajlı grupların başında mevsimlik tarım işçilerinin geldiği rahatlıkla ifade edilebilir. Özellikle yaşadıkları kötü koşullara sahip fiziksel ve sosyal çevre, değişik sağlık sorunlarına davetiye çıkarırken, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerden uzak olmak bu grubun sorunlarını katmerleştirmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin barınak ile çalışma ortamı, hijyenden ve sağlıklı yaşamdan çok uzaktır. Mevsimlik tarım işçileri, çoğunlukla tarlalarda, altyapısı olmayan çadır ya da barakalarda elektrik, su, kanalizasyon, çöp toplama imkânları olmadan yaşamaktadırlar. Çadırlar, genelde dar ve toprak zemin üzerinde bulunurlar. Yaşam ve çalışma ortamında atık suların çoğu zaman açığa bırakılması, sağlıklı banyo ve tuvaletlerin olmaması, sivrisinek, fare, yılan, akrep, kırkayak vb. böceklerin yaşam ortamında bulunması, sağlıksız içme ve kullanma suyu, saklanamayan ve korunamayan gıdalar durumunun ne kadar sağlıksız olduğunu ortaya koymaktadır. 12 saat çalışmaktan ve güneş altında sürekli kalmaktan kaynaklanan sağlık sorunları da bu listeye eklenebilir. Bunun sonucunda, bir çadır grubunda çocuklardan yetişkinlere kadar herkesin hasta ve/veya rahatsız olduğu görülmektedir. Çadır gruplarının yerleşim yeri olarak seçtiği sulama kanalları ve anayolların yarattığı tehlikeler trafik kazaları, boğulma, kanala düşme vb. tehlikeler bu sağlıksız durumun bir başka boyutudur. Mevsimlik

⁸ Zeynep ŞİMŞEK: **Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması 2011**, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa Nisan 2012, s.16.

tarım işçileri diğer yandan tarımda kullanılan kimyasallara da doğrudan maruz kalan bir gruptur.⁹

Yukarıda sayılan tüm sağlık risklerine ve hastalandıkları takdirde tüm bir yılı işsiz geçirme risklerine rağmen Mevsimlik Tarım İşçileri sosyal güvenlikten yoksun durumdadır. Kanunda süresiz çalışan tarım işçilerine yönelik sağlanan sosyal güvenlik hakkı ise uygulamada oldukça yetersizdir.

Tarımda çalışan kesime yönelik ilk sosyal güvenlik uygulaması, 1983 yılında kabul edilen 2925 sayılı “Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu” ile gerçekleştirilmiştir. Süresiz olarak tarım işinde çalışanların isteğe bağlı olarak sigortalı olabilmelerine hak tanıyan kanun, tarım işçilerinin işveren katkısı olmaksızın sigortalı olabilmelerini sağlamayı amaçlamış olmakla birlikte, uygulamada pek ilgi görmemiştir. Sosyal güvenlik kurumlarının 1 Ekim 2008 tarihinden itibaren tek bir kurum çatısı altında (Sosyal Güvenlik Kurumu) birleştirilmesinden sonra, Tarım kesiminde çalışanların durumunda önemli bir değişim olduğunu söylemek mümkün görülmemektedir. Yeni düzenlemeye göre mevsimlik tarım işçilerinin sigortalılıkları isteğe bağlı olmaya devam etmektedir.¹⁰

Mevsimlik tarım işçilerinin aylık ödemesi gereken prim miktarı 435,63 TL`dir. Yılın sadece belli bir dönemi çalışan ve beslenme, barınma ve ulaşım gibi harcamalarından sonra ellerinde çok cüzi bir ücret kalan mevsimlik tarım işçilerinin oldukça yüksek orandaki sigorta primlerini ödeyip sosyal güvenlik hakkından yararlanmasını beklemenin büyük bir haksızlık olduğu açıktır.

4.5. Çocuk İşçiliği Sorunu

Hayatını kazanmak veya aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla çalışma hayatında yer alan 18 yaşın altındaki bireylere “çalışan çocuk” ya da “çocuk işçi” denilmektedir.¹¹ Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise, 15-24 yaş grubunu genç işçi olarak kabul ederken, 15 yaşın altında aile bütçesine katkıda bulunmak ya da yaşamını kazanmak amacıyla çalışanları “çocuk işçi” veya “çalışan çocuk” olarak adlandırmaktadır.¹²

⁹ Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MİGA), “Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti”, Friedrich Ebert Stiftung Derneği Yayınları, İstanbul Mayıs 2012, s.9.

¹⁰ İbrahim GÖRÜCÜ ve Nihat AKBİYİK, a.g.m., s.204.

¹¹ Fatma FİDAN: “Çalışan Çocuk Olgusuna Sosyo-Psikolojik Bakış”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Edirne Haziran 2004, Cilt: 4, Sayı: 1, s.31.

¹² Hacer TOR: “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları” Zeitschrift für die Welt der Türken, 2010, s.26.

TÜİK, 2006 verilerine göre, çalışan çocukların % 40,9'u tarım (392 bin kişi), % 59,1'i tarım dışı sektörde (566 bin kişi) faaliyet gösterirken, % 53'ü ücretli veya yevmiyeli, % 2.7'si kendi hesabına veya işveren, % 43,8'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

TÜİK'in 2012 yılı çalışan çocuklar anketi sonuçlarına göre, ekonomik işlerde çalışan çocukların % 44.7'si tarım (399 bin kişi) sektöründe çalışmaktadır. Tarım sektöründe çalışanların yarısının da mevsimlik tarım işçisi olduğu değerlendirildiğinde mevsimlik tarım işçileri içerisindeki çocuk işçilerin oranı da ortaya çıkmaktadır. Tamamen sağlıksız koşullarda naylonla örtülmüş barakalarda ve çadırlarda yaşayan ve günde yaklaşık 12 saat çalışmak zorunda kalan bu çocuklar her türlü ihmale uğramakta ve istismar riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. İş Kanunu'nda düzenlenen asgari çalışma yaşına göre, "15 yaşını doldurmamış çocukların alıştırılması yasaktır. Ancak, 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimini tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler." denmektedir. Ancak uygulamada 15 yaş altı binlerce çocuğun mevsimlik tarım işçisi olarak aileleriyle birlikte göç ettikleri ve ailelerinin çalıştıkları işlere iştirak ettikleri ve bu süreç içerisinde eğitimden yoksun kaldıkları görülmektedir.

Bu çocuklar Türkiye'nin değişik bölgelerinde özellikle pamuk, fındık, narenciye, pirinç, şekerpancarı, tütün vd. tarımında çapa, hasat gibi işlerde yoğun olarak çalışmaktadır. En kötü konumdaki tarım işlerinde çalışan bu çocukların çoğunluğu 15 yaşından küçük olup, ILO sözleşmelerine göre çalışma çağında olmayan ve söz konusu işlerde çalışması arzu edilmeyen çocuklardır. Eğitim olanaklarından yoksun olan ve çalışmadan dolayı eğitimine devam edemeyen, etmekte zorluk çeken veya hiç başlayamayan bu çocuklar özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yaşamakta olup, yılın 4-7 ayını buldukları yerin dışında, çadırlarda temel gereksinimlerden yoksun olarak sürdürmektedirler. Sosyal hukuk devleti ilkesinden hareketle "özel sosyal politika" araçlarının uygulanması gereken bu çocuklar, gelecek açısından umutsuz kesimlerden birini oluşturmaktadır.

4.6. Ücretler ve Çalışma Koşulları İle İlgili Sorunlar

Mevsimlik tarım işinde, çalışma saatlerinin uzunluğu -yaklaşık 12 saat-, çalışma koşullarının ve işin zorluğuna oranla verilen ücretlerin yeterli olmadığı, ücretlerin zamanında ödenmediği, kanunen yasak olmasına rağmen araçlar tarafından işçilerden komisyon adı

altında ücretler alındığı, ücretlerin bölgeler, yapılan tarımsal faaliyet, yaş ve cinsiyete göre farklılık gösterdiği görülmektedir.

TÜİK, 2014 verilerine göre, tarımsal işletmelerde 2014 yılında mevsimlik tarım işçilerinin günlük ücretleri bir önceki yıla göre %13,9 artarak 48 TL, sürekli tarım işçilerinin aylık ücretleri %4,2 artarak 1.284 TL olduğu görülmüştür. Ancak bu ücretin tamamının işçiye ulaştığını söylemek maalesef mümkün görülmemektedir. Çünkü bazı bölgelerde barınma ve beslenme giderlerinin işveren tarafından karşılanmadığı, araçların komisyon adı altında işçilerden belli miktarlarda ücretler aldığı bilinen bir gerçektir. Ayrıca ulaşım için harcanan giderler de hesaplandığında işçilerin bu oranın çok altında bir ücrete çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Ayrıca yine TÜİK'in 2014 verilerine bakıldığında, aynı işi yapmalarına rağmen kadın-erkek arasındaki ücret eşitsizliği ortaya çıkmaktadır. Araştırmaya göre, mevsimlik kadın işçilerin günlük ücretlerinin %14,3 artış göstererek 41 TL olduğu, erkek işçi ücretlerinin ise %12,1 artış göstererek 54 TL olduğu görülmektedir. Seçilmiş faaliyet türlerine göre ise mevsimlik işçilere ödenen günlük ücretlere bakıldığında, en fazla mevsimlik işçi çalıştırılan faaliyetlerden, çapalama hizmetleri için kadın işçilere 39 TL, erkek işçilere 46 TL, hasat hizmetleri için kadın işçilere 43 TL ve erkek işçilere ise 49 TL ödendiği anlaşılmaktadır.

Yine aynı araştırmaya göre, tarımsal faaliyetlerin yapıldığı iller arasındaki ücret oranlarında büyük farkların olduğu görülmektedir. Buna göre, tarımsal işletmelerde mevsimlik tarım işçilerine yapılan en yüksek günlük ücret ödemesi kadın işçiler için 63 TL ile Ordu ilinde görülürken, erkek işçiler için ise 83 TL ile Konya ilinde gerçekleşmiştir. En düşük ücret ise, kadın işçiler için 31 TL, erkek işçiler için 40 TL ile Hatay ilinde görülmüştür. İstatistikten de anlaşılacağı üzere Konya ile Hatay illeri arasında yarı yarıya fark gözlemlenmektedir.

4.7. Sosyal Dışlanma Sorunu

Sosyal dışlanma, her ülkenin gelişmişlik düzeyine ve özgün koşullarına göre farklılık gösterebilmektedir. Genel olarak dezavantajlı gruplara gönderme yapan bu kavram ekonomik, toplumsal ve siyasal alandan dışlanma biçimleri şeklinde nitelik kazanabilmektedir. Mevsimlik tarım işçiliğinde ekonomik dışlanma ücretlerin belirlenmesi sürecine hiçbir

şekilde dâhil olmamalarıyla kendisini göstermektedir. Ücretler genellikle bölgelerin mülki idareleri ile aracılar ve işverenler arasında sağlanan anlaşmaya göre belirlenmektedir.¹³

Mevsimlik tarım işçilerine yönelik kapsamlı bir yasal düzenlemenin bulunmayışı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik haklarından tam anlamıyla yararlanamamaları ve insan onuruna yakışacak bir barınma imkânı bulamamaları gibi vatandaşlık hakları açısından bir dışlanma olarak kendisini göstermektedir.

Ayrıca mevsimlik tarım işçileri çalıştıkları bölgelerde hep öteki ve yabancı olarak görülmekte iken bazen ülke içerisinde yaşanan çatışmalar vb. nedenlerle daha çok ülkenin Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinden gelen bu kitle düşman olarak görülebilmekte ve bazen fiziki saldırılara dahi uğrayabilmektedirler. Mevcut durumda ülkenin doğusunda halen devam eden çatışmalar durumu daha hassas bir hale getirmektedir. Bu duruma çarpıcı bir örnek olarak, 2 Eylül 2015 tarihinde Ankara ilinin Beypazarı ilçesinde yaşanan olay halen zihinlerde tazeliğini korumaktadır:

“Hakkâri'nin Dağlıca bölgesinde 16 askerin hayatını kaybettiği PKK saldırısı sonrası, dün gece Ankara'nın Beypazarı ilçesinde Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Zafer Mahallesi'nde silahlar patladı. Bugün de çok sayıda Kürt tarım işçisinin Beypazarı'nı terk ettiği bildiriliyor. Yerel kaynaklar, Çevik Kuvvet ekiplerinin mahallede güvenlik çemberi oluşturduğu bilgisini verdi. İlçede durumun şu an sakin olduğu belirtiliyor. Dün gece sosyal medyada dolaşan görüntülere rağmen, yaralı sayısı konusunda da kesin bir bilgi bulmak mümkün olmadı. BBC Türkçe'nin ulaştığı olayın görgü tanıklarından mevsimlik tarım işçisi Recep Kaya da ilçeyi terk ederek Mardin'e doğru yola çıkanlardan. Kaya çünkü olaylarda arabalarının yakıldığını, evlerinin taşlandığını söyledi ve 'Kürtleri istemiyorlar' diyerek Mardin'e doğru yola çıktıklarını, geri dönmeyi de düşünmediklerini aktardı.”¹⁴

4.8. Yeni Ortaya Çıkan Bir Sorun Olarak Suriyeli Sığınmacıların Bu Alandaki Faaliyetleri

Suriye`de başlayan iç savaş nedeniyle Türkiye, yoğun bir göç akımına uğramış ve bunun bir sonucu olarak dünyada en çok sığınmacı barındıran ülke konumuna gelmiştir. Kısa bir zamanda çok yüksek oranda bir sığınmacı göçü çok farklı alanlarda sorun olarak karşımıza

¹³ Ercan GEÇGİN, a.g.m., s.22.

¹⁴ BBC Türkçe, “Kürt İşçilerin Terk ettiği Beypazarı'nda Neler Yaşandı”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150908_beypazarı_saldirilar Erişim Tarihi: 08/09/2015.

çıkılmaktadır. Özellikle mevsimlik tarım işi, çoğunlukla vasıf gerektirmemesi, beden gücüne bağlı olması ve tüm aile bireylerinin bir arada çalışabilmeleri nedeniyle Suriyeli sığınmacıları kendisine çekmiştir. Ancak, Suriyeli sığınmacıların bu alandaki faaliyetleri zaten sorunlu olan bu alanı daha çok içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Suriyeli sığınmacıların daha ucuza çalışması, günlük yevmiyelerin düşmesine ve aile başına düşen iş miktarlarının geçmiş yıllara göre azalmasına neden olmuştur; bu da emek sömürsünü, farklı etnik ve sosyal gruplar arasındaki ayrışmayı ve yabancı düşmanlığının derinleşmesini beslemiştir.

Suriyeli sığınmacıların savaştan kaynaklanan mağduriyetleri, birçoğunun Türkiye’de düzensiz giriş yapmaktan kaynaklı herhangi bir hakka veya gelire sahip olmayışı ve içinde yaşadıkları yüksek kırılabilirlik, onları sanayide ve tarımsal üretimde ucuz emek rezervi haline getirmiştir. Suriyelilerin ucuz rezerv haline gelmesi ve büyük göçmen dalgasının özellikle Güneydoğu illerine giriş yapması, -bu sürecin devlet tarafından kontrol edilmemesiyle- hem göçmenler hem bölge insanı hem de mevsimlik tarım işçileri için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Örneğin, emek arzının artması, zaten emeğin değersiz ve güvencesiz olduğu mevsimlik tarım işçiliğinde çalışan herkes için olumsuz bir durum oluşturmuştur.¹⁵

4.9. Sorunların Çözümüne Yönelik Atılan Adımlar

Mevsimlik tarım işçilerinin sorununun çözümüne yönelik bazı adımlar atılmıştır. Konu ile ilgili her yıl akademik çalışmalar yapılmakta, araştırma sonuçları raporlar halinde yayınlanmakta ve çeşitli öneriler sunulmaktadır. Sorunun çözümüne yönelik en önemli adım, “Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi” adıyla yayınlanan Başbakanlığın 2010/6 sayılı genelgesidir.¹⁶ Genelgede mevsimlik tarım işçilerinin ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal çevreyle ilişkiler, çalışma ve sosyal güvenlik bakımından mevcut sorunlarının tespiti ile sorunların giderilmesine yönelik olarak bir dizi tedbir sıralanmıştır.

Bahse konu genelgeden sonra Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından konu ile ilgili bir stratejik plan hazırlanmış olup uygulamaya dönük olarak da METİP (Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi) uygulamaya koyulmuştur.

¹⁵ Pınar UYAN SEMERCİ ve Diğerleri: “Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği”, **Hayata Destek Derneği Araştırma Raporu**, İstanbul 2014, s.74.

¹⁶ T.C. Başbakanlık, **Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Genelgesi**, 210/6, Resmi Gazete Yayın Tarihi: 24/03/2010, Sayı: 27531.

Projenin uygulanmaya başladığı 2010 yılından 2013 yılına kadar 38 İl Valiliği tarafından teklif edilen 65 yerel proje desteklenmiş ve proje kapsamında 326.094 mevsimlik tarım işçisine ulaştırılmıştır. Proje finansmanı için tahsis edilen ödenek miktarı ise 96.242.021,00 TL'dir. Gönderilen ödeneklerin yaklaşık %75'i (72 Milyon TL) barınma, alt yapı ve kolaylık tesisi, %5'i (5 milyon TL) eğitim, %3'ü (3 milyon TL) sağlık ve %17'si (16 milyon TL) diğer harcamalardan oluşmuştur.¹⁷

METİP için 2014 yılından itibaren bütçe ayrılmamış olup, altyapısı METİP kapsamında oluşturulan hizmetlerin 2014 yılından itibaren Valilikler, Kaymakamlıklar, Belediye Başkanlıkları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı gibi kurumlarca yürütüleceği belirtilmiştir. Ancak 2014 yılından itibaren insiyatifi mülki amirliklere ve belediyelere devredilen projeler yasal bir yükümlülüğün olmaması nedeniyle belli bir süre sonra durma noktasına gelmiş ve başlayan olumlu süreç böylece sonlanmıştır. Ayrıca il özel idareleri eli ile yürütülmesi planlanan projeler, 2012 yılında Büyükşehir yasa tasarısının Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilerek yasalaşması ile projenin yürütüldüğü birçok il Büyükşehir olmuş ve il özel idarelerinin ortadan kalkmasıyla bu konuda hangi kurumun sorumlu olacağı belirsiz hale gelmiştir.

¹⁷ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), **METİP** (Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi), Ankara 2010.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliği, 1950’li yıllarda kırsal alanlarda meydana gelen değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu değişim süreci, kırsal alanların üretim yöntemlerini ve ilişkilerini olduğu kadar, neden olduğu kitlesel göçlerle kentsel yaşamı da yeniden dönüştürmüştür. Tarımda değişen üretim yöntemleri, daha fazla mevsimlik işgücü talebi yaratırken; kentlere doğru gerçekleşen kitlesel göçlere katılamayan kesimler, mevsimlik işgücüne kaynak oluşturmuştur.

Mevsimlik tarım işçiliği, üzerinde oldukça fazla araştırma yapılmasına ve binlerce makale yazılmasına rağmen, bünyesinde hâlâ ciddi sorunları barındıran sosyo-ekonomik ve kültürel bir olgu durumundadır. Mevsimlik tarım işçilerinin ulaşım, eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvenlik, düşük ücretler, çalışma koşulları ve dışlanma ile ilgili sorunları, trafik kazaları sonucunda ortaya çıkan toplu ölümlerle kamuoyunda gündem olmakta; daha sonra ise tekrar unutulmaya yüz tutmaktadır.

Raporumuzda mevsimlik tarım işçilerinin ifade edilen sorunlarının çözümüne yönelik öneriler şu şekilde özetlenebilir:

1. Öncelikle sorunun çözülememesinin büyük bir oranda yasal boşluktan kaynaklı olduğu ortaya çıkmış olup, bu sorunun çözümü adına mevsimlik tarım işçilerinin tüm sorunları analiz edilerek çözüme odaklı ve tüm kamu kuruluşlarına yönelik yükümlülüklerin açıkça ortaya konduğu müstakil bir yasa oluşturulmasının elzem olduğu anlaşılmıştır. Yasanın oluşturulması için gerekli altyapı, 2010 yılında yayınlanan genelge ve sonraki süreçte ortaya konan tecrübe, Türkiye içerisindeki akademik çalışmalar ve ayrıca dünyada mevcut durumdaki uygulamaların ülke koşullarına uyarlanmasıyla oluşturulabilir.
2. Var olan mevcut yasal düzenlemelerin (ilgili genelge, Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği ve bakanlıklarca yayınlanan diğer yönetmelikler) tam anlamıyla uygulanması için etkin bir denetim mekanizması oluşturulmalıdır. Unutulmamalıdır ki yasalar ancak etkin denetim mekanizmaları sayesinde hedeflediği sonuçlara ulaşabilir.
3. Tarımda iş aracılığına yönelik bir düzenleme yapılıp aracılığın elçiler/dayıbaşları gibi şahıslarla değil, doğrudan işverenlerle işçileri arz-talep ekseninde buluşturacak İş-Kur veya bu kurum bünyesinde istihdam edilecek iş uzmanlarınca yürütülmesi sağlanmalıdır. Böylece bu alanın en büyük sorunlarından olan kayıt dışılığın önüne de

geçileceğinden yukarıda belirtilen sorunların çözümü de kolaylaşacaktır. Bu noktada yapılacak yasal düzenlemeyle ve etkin bir denetim sağlanarak kayıt dışı işçi alımı engellenmelidir.

4. Mevsimlik tarım işçilerinin ulaşım sorunlarının bir sonucu olarak sıklıkla yaşanan trafik kazalarına etkili çözümler geliştirilmelidir. Bu bağlamda demiryolu ulaşımının el verdiği ölçüde -ki genel itibariyle mevsimlik tarım işçiliğinin yapıldığı bölgelerde bu imkân mevcuttur- özel tren seferleri gibi uygulamalar yaygınlaştırılarak karayolu ulaşımında meydana gelen elim hadiselerin önüne geçilmelidir.
5. Ayrıca göç mevsiminde yol kontrollerinin sıklaştırılması ve ulaşım için karayolunu seçen işçilerin yolculuk yaptığı araçların da sıkı bir denetim altına alınması ve kanunen belirtilen niteliklere sahip araç ve şoförlerle yolculuk yapılması sağlanmalıdır. Buna ilaveten barınak yerlerinden iş alanlarına gidiş dönüşlerde işçilerin kamyon kasalarında veya traktör römorklarında götürülmesi uygulamasına son verilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.
6. Aileleriyle birlikte göç eden mevsimlik tarım işçilerinin en büyük sorunlarından olan ve birçok sağlık sorunlarına sebep olan, hijyenden tamamen uzak ve derme çatma barınaklar yerine, kamuya ait araziler üzerinde, merkezi ve yerel yönetimlerin desteği ile temiz içme suyunun ve altyapının sağlandığı ve altı betonlanmış alanlarda, banyo ve WC'nin bulunduğu prefabrik konutlar veya mevsim şartlarına uygun çadırlardan oluşan ve her yıl kullanılmaya müsait barınma merkezleri kurulmalıdır.
7. Aileleriyle birlikte göç eden ve zorunlu eğitim çağında olan çocukların kaldıkları barınma merkezinde geçici okulların oluşturulması, böyle bir imkânın bulunmaması halinde bölgedeki yatılı okullara misafir öğrenci olarak alınması veya bu okullara taşıma sistemi ile eğitimlerinin devamının sağlanması, eğitimi aksayan çocuklar için ise telafi eğitim olanaklarının sağlanması ve daha büyük yaştaki çocukların ise açık öğretim uygulamasından faydalandırılmak sureti ile bu çocukların eğitimden kopmasının engellenmesi, mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerde yoksulluğun kısır döngüsünün kırılması açısından oldukça önemlidir.
8. Ayrıca çocukların eğitiminin önemi hakkında aileleri bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Bu alanda çalışacak kişilere yönelik gerekli yetkinliğin kazandırılması ve iş sırasında uğrayabilecekleri iş kazaları veya meslek hastalıkları konusunda kış aylarında eğitim ve kurs çalışmaları yapılmalıdır.
9. Geçici barınak merkezlerinde geçici sağlık merkezleri kurulmalı veya kalan işçilere yönelik, oluşturulacak mobil sağlık ekipleri ile sağlık kontrolleri gerçekleştirilmeli,

işçilere yönelik sağlık alanında bilinçlendirme çalışmaları yapılmalı ve işçilerle birlikte kalan çocukların aşıları takip edilmelidir.

10. İşçilerin sosyal güvenlik sisteminden faydalandırılması, sadece işçinin ödeyeceği primle sınırlandırılmamalı, işçilerin kayıt altına alınarak devlet desteği ve işverenin katkısı ile sosyal güvenlik sisteminden yararlandırılması sağlanmalıdır.
11. Kötü koşullardaki çocuk işçiliğinin önlenmesi için sıkı bir denetim mekanizması kurulmalı ve çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunması için gerekli sosyal hizmet çalışmaları sağlanmalıdır. Küçük yaşta çocuk çalıştıran işveren ve araçlara yönelik gerekli yasal müeyyideler uygulanmalıdır.
12. İşçilerin ücretlerinin belirlenmesi aşamasına işçilerin müdahil olması için karar verme sürecine işçilerin sosyal örgütlenmelerinin katkısı sağlanmalı, ücretler konusunda kadın-erkek ve bölge farkları giderilmeli, işçilerin sömürülmesinin engellenmesi ve ücretlerin insani bir seviye çıkarılması sağlanmalı, işçilerin çalışma saatleri belirlenmeli ve araçların komisyon almalarının engellenmesi için gerekli takibat yapılmalıdır.
13. Mevsimlik tarım işçilerine yönelik sosyal dışlanmanın azaltılması için sosyal içerme projeleri yapılmalı, göç edilen bölgelerde halka yönelik duyarlılık ve bilinçlendirme faaliyetleri gerçekleştirilmeli ve özellikle ülke içerisinde yaşanan çatışma atmosferi nedeniyle bu işçilere yönelik muhtemel fiziksel saldırıların önüne geçilmesi için gerekli güvenlik tedbirleri alınmalıdır.
14. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yerinde istihdam koşulları düzeltilmeli, tarım sektöründe bilincin artırılması ve doğrudan desteklerle arazilerin daha verimli kullanılması sağlanmalı, hayvancılığın geliştirilmesi yönünde strateji geliştirilmeli, sanayinin önünü açacak adımlar atılmalıdır. Bu bölgelerden ülkenin batısındaki illere geçici veya kalıcı göç (gizli) politikası terk edilmelidir.
15. Her haliyle ülke içerisinde bir sorun haline gelen Suriyeli mülteci/sığınmacıların bu alandaki faaliyetleri konusunda insani tedbirler alınmalı, ne Suriyeli sığınmacıları ne de her yıl çalışmak için göç eden vatandaşları mağdur etmeyecek projeler üzerinde çalışılmalı ve Suriyeli sığınmacıların ucuz iş gücü olarak görülüp sömürülmeleri engellenmelidir.
16. İşçilerin sorunlarının çözümünde masabaşı tedbirleri yerine düzenli bir şekilde ziyaretleri sağlanmalı, dertleri dinlenmeli ve sorunlara bu şekilde çözümler bulunmalıdır. Aksi takdirde genelleme ve masabaşı tedbirler ile sorunların çözümü bir yana, başka sorunlara da yol açılabileceği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

BBC Türkçe, “Kürt İşçilerin Terk ettiği Beypazarı’nda Neler Yaşandı”
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150908_beypazari_saldirilar

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), **METİP** (Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi), Ankara 2010.

ÇINAR, Sidar: “Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçilerine Dair Kısa Bir Değerlendirme”,
<https://tr.boell.org/tr/2014/06/16/tuerkiyede-mevsimlik-tarim-iscilerine-dair-kisa-bir-degerlendirme>

FİDAN, Fatma: “Çalışan Çocuk Olgusuna Sosyo- Psikolojik Bakış”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:4 Sayı:1, Edirne 2004.

GEÇGİN, Ercan: “Ankara-Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği” **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Ankara 2009.

GÖRÜCÜ, İbrahim ve AKBIYIK, Nihat: “Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **Hikmet Yurdu Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 5, Malatya Ocak-Haziran 2010.

Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MİGA), **Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti**, Friedrich Ebert Stiftung Derneği Yayınları, İstanbul Mayıs 2012.

ŞİMŞEK, Zeynep: “Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması 2011” Harran Üniversitesi, Şanlıurfa Nisan 2012.

T.C. Başbakanlık, **Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Genelgesi**, 210/6, Resmi Gazete Yayın Tarihi: 24/03/2010, Sayı: 27531.

TOR, Hacer: “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları” **Zeitschrift für die Welt der Türken**, 2010.

TÜİK (2015), “İşgücü İstatistikleri, Eylül 2015” TÜİK Haber Bülteni, Sayı: 18644.

TÜİK (2012), “Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2012” TÜİK Haber Bülteni, Sayı: 13659.

TÜİK (2014), “Tarımsal İşletmelerde Ücret Yapısı, 2014” TÜİK Haber Bülteni, Sayı: 18693.

UYAN SEMERCİ, Pınar; ERDOĞAN, Emre; KAVAK, Sinem: “Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği”, **Hayata Destek Derneği Araştırma Raporu**, İstanbul 2014.

YILDIRAK, Nurettin; GÜLÇUBUK, Bülent; GÜN, Sema; OLHAN, Emine; KILIÇ, Mehmet: “Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları”, **Tarım-İş Sendikası Yayın No:4**, Ankara 2003.